

instrumentus ir Sankt Peterburgo Isakijevo bokštui. Tai vieninteliai šio Valdajaus meistro, tuo metu dirbusio jau Sankt Peterburge, varpai Lietuvoje. Anksčiau jo pagamintą instrumentą turėjo ir Kauno Šv. Gertrūdės bažnyčia.

2023 m. žemališkiai, padedant Mažeikių rajono savivaldybės Kultūros, sporto ir paminklosaugos skyriaus vedėjai Rūtai Končiūtei-Mačiulienei, remiant AB „ORLEN Lietuva“ ir šios įmonės tuometinio generalinio direktoriaus Michalo Rudnickio rūpesčio dėka, atidengė atminimo lentą, skirtą parapijos įkūrėjui vyskupui A. Tiškevičiui ir fundatoriui K. Pilsudskiui. Ją suprojektavo Vilniaus dailės akademijos Telšių fakulteto dekanas prof. Ramūnas Banys, o padedant dailininkei Linai Kalinauskaitei, sukūrė skulptorius doc. Marius Norkus. Projektuojant šią atminimo lentą, turėdamas galimybę menininkams pasakiau, kad kitoje centrinių durų pusėje reikėtų antros atminimo lentos, kurioje būtų įamžinanti dabartinės bažnyčios statytojai.

Žemalės bendruomenė, kuriai vadovauja Paulius Pocevičius (keletas bajorų Pacevičių yra nurodyta XIX a. Žemalės parapijos gyventojų surašymų dokumentuose), o jam talkina seniūnaitė Kristina Osinskienė, bažnyčios vargonų restauravimo metu ir organizuodami įvairius renginius parodė savo gebėjimą sutelkti žmones. Minėjime dalyvavusi Mažeikių rajono savivaldybės vicemerė Živilė Keršytė tai akcentavo. Ji Žemalės bendruomenę apibūdino kaip bendruomeniškiausią rajone. Gal žemališkiai, padedant savivaldybei ir rėmėjams, ryžtųsi dar vienam rimtam iššūkiui – padarytų minėtą antrąją atminimo lentą, juolab kad jie visada sulaukia Tirkšlių parapijos klebono ir jų bažnyčią aptarnaujančio kanaanininko dr. Petro Smilgio pagalbos.

Grupė Žemalės bendruomenės narių ir jų svečių prie Baltojo Kryžiaus. Nuotrauka P. Šverebo, 2026 m.

Sluoksnis po sluoksnio į bronzos amžiaus pajūrį

Kukuliškių piliakalnio ir gyvenvietės
2026 metų archeologiniai tyrimai

Linas RAGAINIS

Nuotraukos autoriaus

Archeologinių kasinėjimų būna įvairių, tarp jų – švairių ir nelabai. Kukuliškių piliakalnio tyrimai neabejotinai priklauso pastariesiems. Tris savaites čia dirbant purvas spėjo tapti ne tik darbo aplinka, bet ir beveik nuolatinis palydovu. Vakare tekdavo plauti ne tik save patį, bet kartais ir dušą, kurio vaizdas pradėdavo rodyti aiškius naujo kultūrinio sluoksnio formavimosi požymius. Tačiau būtent drėgmė ir purvas Kukuliškiuose išsaugojo tai, kas kitose vietose būtų seniai sunykę: medieną, žievę, kaulus, augalų pluoštus, šieno sluoksnius, tvarto grindis primenančias sutrypto mėšlo plutas, tekstilę ir net prieš beveik tris tūkstančius metų mindžiotos buities pėdsakus.

2026 m. Kukuliškiuose vyko jau septintasis archeologinių tyrimų sezonas. Tyrimams vadovavo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto archeologė dr. Miglė Urbonaitė-Ubė, o ekspedicijoje dirbo tyrėjai, studentai ir prie komandos prisidėję kiti dalyviai. Tyrinėta vėlyvojo bronzos amžiaus, maždaug 800–400 m. pr. Kr., datuojama gyvenvietė.

Pirmąją tyrimų dieną bronzos amžiaus pėdsakų dar beveik nematėme. Pirmiausiai teko nukasti vietomis iki pusės metro storio vėjo supustyto smėlio sluoksnį. Ankstesniuose Kukuliškių tyrimuose tokie eolinio smėlio klodai buvo siejami su pajūryje vykusiais intensyviais pustymais. Po šiuo šviesiu, palyginti steriliu sluoksniu pasirodė tamsesnis kultūrinis sluoksnis – žmonių gyvenimo palikimas.

Kukuliškius iš kitų tyrinėtų vietovių ypač išskiria tai, kad 2026 m. tirtoje vietoje šis sluoksnis išliko beveik nesuardytas. Nuo bronzos amžiaus sluoksnių susidarymo iki smėlio pustymų čia nebuvo ariama – priešingu atveju ploni organiniai klodai, medinės konstrukcijos ir radinių sankaupos būtų buvusios sujauktos. Vėliau vietą užklojo storas nederlingo smėlio sluoksnis, kuriame ką

nors auginti ir arti vargu ar buvo prasmės. Teritoriją pamažu užėmė krūmai ir miškas. Medžių šaknys vietomis pasiekė viršutinius sluoksnius, tačiau gilesnis bronzos amžiaus kultūrinis sluoksnis liko stebėtinai gerai apsaugotas.

Net ir vienoje perkasoje sąlygos skyrėsi. Arčiau senosios Litorinos jūros terasos skardžio krašto supustyto smėlio buvo mažiau, o gruntas kiek sausesnis. Tolstant nuo krašto drėgmės daugėjo. Ši skirtis labai svarbi: kuo drėgniau, tuo geriau išlieka organinės medžiagos. Mediena, kaulai, žolės, šakelės ir kitos liekanos kartais atrodė neįtikėtinai šviežios. Kai kur ant medžio tebebuvo žievė, o kai kurių rąstelių medienos rūšį buvo galima mėginti atpažinti net plika akimi. Aišku, galutinį žodį turės tarti specialistai, nes archeologijoje spėjimas yra tik tyrimo pradžia, o ne išvada.

Šiandien tokia vėsi, drėgna ir pajūrio vėjų veikiama vieta gyvenimui neatrodo itin patogi. Kukuliškiuose randami gintaro fragmentai sudaro galimybę tyrėjams svarstyti, ar viena iš priežasčių gyventojams čia įsikurti galėjo būti pajūryje išmetamo gintaro rinkimas ir jo reikšmė mainams. Tai tik viena iš galimų vietos pasirinkimą aiškinančių interpretacijų.

Šių metų perkasoje keturiuose užstatymo sluoksniuose buvo atpažintos mažiausiai penkių (galbūt net šešių) gyvenamųjų pastatų liekanos. Keturi vienas kitą dengiantys sluoksniai rodo, kad čia buvo statoma ir perstatoma ne kartą. Vis dėlto archeologinė perkasa tėra nedidelis langas į gerokai didesnę gyvenvietę. Nors perkastos vieta neparengta visiškai akiai, tačiau po žeme lieka daug nežinomybės: dažniau perkasa nukerta pastato kraštą, taką ar kelias konstrukcijos dalis, nei atidengia visą statinį. Šįkart vieno pastato erdvę archeologams pavyko perskaityti ypač išsamiai.

Vieną numanomą pastato sieną žymėjo storas rąstas, kitą – plonesni rąsteliai. Tarp jų išryškėjo, kaip spėjama, slenkstis ir durų vieta, o už sienelės – iš rąstelių klotas grindinys. Greta buvo pintų šakų siennele nuo lauko atitvertas nedidelis kambarėlis, kuriame aptikta daugiausiai radinių. Visa ši erdvė neatrodė atsitiktinė. Konstrukcijos buvo išdėstytos planingai, viena kryptimi, kuri sutapo su terasos kraštu. Beveik prieš tris tūkstančius metų čia gyvenę žmonės statinius derindavo prie reljefo ne prasčiau, nei tai mes darytume šiandien. Jie tik statybos projektų segtuvų po savęs nepaliko...

Ant daugelio rąstelių buvo matyti dailaus ka-

Horizontų ir struktūrų „laiptai“ bei kultūrinio sluoksnio klodai

pojimo žymės. Tikėtina, kad bent dalis jų padaryta bronziniais kirviais. Toje pačioje pastato zonoje rasti ir du bronziniams kirviams skirti mediniai kotai. Tai vienas iš Kukuliškių paradoksų: išliko tai, kas paprastai pirmiausiai supūva, o pačių bronzinių asmenų greta neaptikta. Trūkstanti dëlionės dalis taip pat iškalbinga: vertingi bronziniai asmenys veikiausiai buvo nuimti nuo kotų ir pasiimti, kad galėtų būti panaudoti kitur. Tai viena iš detalių, skatinančių svarstyti, kaip galėjo būti apleista ši gyvenvietė: kas lengvai pakeičiama, palikta, kas brangiausia, pasiimta.

Netoliese aptiktas nuvirtęs galimos pintos perivaros fragmentas su išlikusiomis drėbto molio liekanomis. Jis buvo iškeltas ir perduotas Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus restauratoriams. Tokį radinį lengva pastebėti, tačiau gerokai sunkiau saugiai išimti. Beveik tris tūkstančius metų jį laikė drėgnas gruntas. Mūsų užduotis buvo jas saugiai iškelti.

Tą patį galima pasakyti apie medinius dirbinius. Menteles, šaukštus primenančius įrankius, kirvių kotus ir kitus medinius radinius kartais tekdavo iškelti ant pakištų lentelių ar plokščių, prilaikant iešmais ir mentelėmis, kad jie neprarastų formos ir nesulūžtų. Iš pirmo žvilgsnio tai gali atrodyti kaip improvizacija, tačiau archeologijoje nemažai darbo ir yra labai tiksliai apgalvota improvizacija – į kiekvieną radinį reikia reaguoti pagal jo būklę, medžiagą ir radimo vietą.

Vienoje vietoje aptiktas beveik visas puodas, kurį išėmė kartu su jį užpildžiusiu gruntu. Puodo viduje likusi žemė buvo ne kliūtis, o tyrimo dalis. Joje gali būti išlikę maisto, augalų, angliukų ar kitų plika akimi beveik nematomų liekanų, kurios laboratorijoje kartais papasakoja daugiau nei pati indo forma.

(Nukelta į 16 p.)

Atidengiamos pirmojo surasto statinio konstrukcijos ir radiniai tarp jų

Keli horizontai bronzos amžiaus žmonių gyvenimo (perkasos rytinė dalis tyrimams besibaigiant)

Keli bronzos amžiaus žmonių gyvenimo horizontai (perkasos vakarinė dalis tyrimams besibaigiant)

Kitur pasirodė vadinamieji keramikos lizdai – vienoje vietoje sudužusio indo šukių sandėlis. Tokiais atvejais darbo tempas iškart pasikeisdavo. Kietai sutriptus organinius sluoksnius kartais buvo galima

labai atsargiai lupti kastuvu, tačiau ne kertant žemyn kaip kasant duobę. Kastuvo geležtė buvo stumiamą iš šono, bandant atskirti vis naują ploną sluoksnio gabalą. Priartėjus prie keramikos, medienos ar augalinių pluoštų, kastuvai būdavo patraukiami.

Archeologinė mentelė dažniausiai naudojama skutant – plonais braukimais valant grunto paviršių. Kukulėliuose to ne visada pakakdavo. Kietai sutriptų ir suspaustų sluoksnių kraštą kartais tekdavo atsargiai atkelti aštriuoju mentelės galu. Priartėjus prie keramikos šukių ar sudužusio puodo, tai buvo gerokai tikslesnis ir saugesnis įrankis už kastuvą. Augaliniai ir mediniai radiniai buvo preparuojami mažomis mentelėmis, kempinėmis, šepčiais ir kitomis pagal situaciją parinktomis priemonėmis.

Drėgmėje užsikonservavę organiniai sluoksniai buvo labai sutripti ir suspausti. Ką tik atlupami jie būdavo rusvi, primindavo plonus mėšlo klodus, nors mėšlas buvo tik viena iš galimų jų sudedamųjų dalių. Juose matėsi purvas, žolės, šienas, šakelės ir dar bala žino kas. Gavę deguonies šie sluoksniai mūsų akyse tamsėdavo – praeidavo vos penkios minutės ir ką tik rudas paviršius tapdavo beveik juodas.

Gabalas po gabalo lupami beveik trijų tūkstančių metų senumo mėšlo, sutripto purvo, šieno ir kitų organinių medžiagų sluoksneliai atverdavo tai medinės konstrukcijas, tai keramikos lizdus, tai pelenų klodus.

Dirbant labai aiškiai suprasdavome, kad archeologinis sluoksnis nėra vien žemė. Tai pėdsakai daugybės veiksmų – vaikščiojimo, valymo, maisto ruošimo, daiktų taisymo, statybos ir atliekų pylimo – suspausti pėdsakai.

Įdomūs buvo šieną primenantys žolių pluoštai. Vienur jie gulėjo chaotiškai, kitur atrodė lyg sušukuoti ir tvarkingai sudėti viena kryptimi. Galbūt tai grindis dengusio augalinio pakloto (savotiško bronzos amžiaus kilimo) liekanos. Kita versija – sugriuvusio stogo danga. Ankstesnių Kukuliškių tyrimų metu panašiose sankaupose buvo rasta papartinių šeimos augalų, todėl svarstoma, kad jie galėjo būti naudojami stogams dengti. Perkasa sudaro galimybę pamatyti pačią medžiagą, tačiau ne visada iš karto pasako, ar ji kadaise buvo po žmogaus kojomis, ar virš jo galvos.

Kitoje vietoje išryškėjo žuvų žvynų sankaupos. Mažesnių pasitaikė ir kitur, tačiau daugiausiai žvynų buvo palei vieną statinio sieną. Galbūt čia buvo pilamos surinktos atliekos, o gal prie sienos kažkas sėdėjo ir skuto ką tik sugautas žuvis, nubraukdamas žvynus tiesiai ant žemės. Pats veiksmas per tris tūkstančius metų beveik nepasikeitė – pasikeitė tik tai, kad dabar ši, atrodytų, nereikšminga žvynų sankaupa gauna atskirą maišelį ir numerį.

Ankstesnių tyrimų metu ant Kukuliškių keramikos rastų išlikusių maisto degėsių analizė patvirtino, kad žuvis buvo vietos gyventojų mitybos dalis. Šiuos duomenis papildė gyvenvietėje gausiai aptinkami žuvų kaulai ir žvynai. Kartais vienas mažas žvynas apie kasdienį maisto ruošimą pasako ne mažiau nei visas puodas.

Rąstelių grindinį atpreparavome beveik kaip plaudami grindis. Perkasoje susikaupusį vandenį stengdavomės kuo švariau sugerti kempinėmis, nepakabindami dugno nuosėdų, o tada medieną ir akmenis atsargiai valydavome kempinėmis bei šepečiais. Juodas nuosėdų sluoksnis pamažu nusivalydavo, išryškėdavo rąstelių kryptis, žievė ir kapojimo žymės. Po kurio laiko bronzos amžiaus grindys kartais atrodydavo tvarkingiau nei tos, kurios mūsų pačių namuose.

Iš žemės vis sunkėsi kavą primenantis vanduo. Paragauti, suprantama, nebandėme – archeologijoje ir taip pakanka abejotinų sprendimų. Tačiau tas vanduo buvo ir priešas, ir sąjungininkas. Jis sunkino darbą, nuosėdomis padengdavo atvalytus paviršius, merkė pirštines ir batus, bet kartu

Iškeliamas vytelių sienelės fragmentas

per tūkstantmečius išsaugojo medieną, augalus, kaulus ir daugelį kitų radinių.

Archeologai kartais sako, kad dirba nuo fiksavimo iki fiksavimo. Nukasi sluoksnį, atvalai paviršių, fotografuoja, išmatuoja, aprašai – ir tada vėl nukasi tai, kas ką tik buvo taip kruopščiai sutvarkyta. Tvarkingas perkaso paviršius paprastai reiškia ne darbo pabaigą, o leidimą jį netrukus suardyti.

Šiuolaikiniuose tyrimuose fiksavimas neapsiriboja vien rankiniu brėžiniu. Atvalyti paviršiai fotografuojami iš daugybės persidengiančių padėčių, o iš nuotraukų sudaromos fotogrametrinės rekonstrukcijos – tikslūs trimačiai perkaso modeliai. Jie leidžia prie jau nukasto sluoksnio bent skaitmeniniu pavidalu sugrįžti vėliau, patikrinti radinių padėtį, konstrukcijų kryptis ir tarpusavio ryšius. Tyrinėjant naudojama geodezinė įranga, dronai, erdviniai

(Nukelta į 18 p.)

duomenų sistemos ir specializuotos programos.

Kastuvas ir mentelė, popierius ir pieštukas niekur nedingo, tačiau šiandien jie naudojami kartu su fotoaparatu, kompiuteriu ir palydovų signalus priimančia matavimo įranga. Būtent ši techninė archeologijos pusė dažnai lieka nematoma.

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto studentams tokia ekspedicija yra ir praktika, ir lauko auditorija. Vieną dieną tenka mokytis atpažinti medinę konstrukciją, kitą – tinkamai išimti trapų radinį, dirbti su geodezine įranga ar iš šimtų nuotraukų kurti trimatį modelį.

Tokia ekspedicija parodo, kad šiuolaikinei archeologijai reikia ne tik istorijos žinių ir kantrybės. Čia praverčia fotografijos, geodezijos, erdviųjų duomenų analizės, 3D modeliavimo ir gamtos mokslų įgūdžiai. Vargu ar kas pradeda studijas jau mokėdamas atskirti beveik prieš tris tūkstančius metų sutriptą organinį sluoksnį, nuplauti bronzos amžiaus grindis ir saugiai iškelti kirvio kotą. Tačiau domėjimasis ne vien savo studijų kryptimi, o bendrai mokslu ir technologijomis archeologijoje tikrai nepakenkia.

Kasant renkama ne tik tai, ką įprastai pavadintume radiniais. Mėginiai imami ir iš iškeliamų, ir iš vietoje paliekamų medinių konstrukcijų, taip pat iš pelenų, grunto bei įvairių organinių sluoksnių. Dalis jų skiriama makrobotaniniams, parazitologiniams, cheminiams tyrimams ir medienos rūšims nustatyti. Atskirai renkami bei kitų sričių specialistams perduodami gyvūnų ir žuvų kaulai.

Medienos mėginiai gali padėti nustatyti medžių rūšis, o tinkamais atvejais suteikti duomenų dendrochronologiniams datavimams. Augalų liekanos gali papasakoti apie aplinką, maistą, pašarus ir statybai naudotas medžiagas. Makrobotaniniai tyrimai sudaro galimybę ieškoti sėklų, vaisių, grūdų ir kitų augalų liekanų. Parazitologiniai tyrimai padės atskleisti tai, apie ką bronzos amžiaus žmogus tikriausiai būtų mielai nutylėjęs.

Dalis atsakymų, kilusių archeologinių tyrinėjimų metu, paaiškės netrukus, kitų teks laukti ilgiau. Kai kurie mėginiai saugomi būsimiems tyrimams ir metodams, kurių šiandien dar galbūt net neturime. Taigi, dalis Kukuliškių istorijos dabar glūdi nebe po pajūrio smėliu, o mėginių maišeliuose, laboratorijose ir, archeologijos kasdienybei kartais nusprendus nebūti pernelyg iškilingai, tyrėjų namų šaldytuvuose.

Kitose perkastos vietose taip pat ryškėjo pastatų ir medinių konstrukcijų liekanos. Jose nebuvo

tokios radinių gausos kaip pradžioje atidengtoje pastato zonoje, tačiau beveik visur pasitaikydavo keramikos, gintaro fragmentų, gyvūnų ir žuvų kaulų. Rasta tekstilės liekana buvo nedelsiant perduota Prano Gudyno restauravimo centro specialistams. Aptikta ir kitų medinių dirbinių, kasdienio gyvenimo daiktų bei maisto pėdsakų.

Atskirai paimti šie radiniai iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti kuklūs. Tačiau pasidomėjus, kiek mažai panašių radinių žinoma Lietuvoje, supranti, kad tai ne vien įdomi perkasa, bet kad tai, kas rasta, tyrimų rezultatai gali gerokai papildyti žinias apie bronzos amžiaus gyvenimą Lietuvoje ir visame Baltijos regione. Drauge visi radiniai pasakoja apie gyvenvietę, kuri nebuvo trumpalaikė stovyklavietė. Čia buvo statomi ir perstatomi namai, ruošiami žuvis, naudojami ir taisomi įrankiai, klojamos grindys, pilamos atliekos ir mindomi tie patys takai bei kiemeliai.

Kukuliškių piliakalnis su gyvenvietė išpūdingas ne vien tuo, kad čia išliko reti radiniai. Itin svarbu tai, kad daugelis jų yra nesuardytuose archeologiniuose kontekstuose – tarpusavio padėtyje, kurią suformavo kasdienis žmonių gyvenimas, statinių irimas ir vėlesni procesai. Kaip siena interpretuojamas storas rąstas, galimas slenkstis, grindinys, pintų šakų sienelė, žvynai palei sieną, sudužęs puodas ir augalų pluoštai sudaro galimybę šiandien kalbėti ne tik apie atskirus daiktus, bet ir apie čia gyvenusius žmonių judėjimą bei kasdienius veiksmus.

Archeologijoje yra vienas beveik stebuklingas žodis – įžemis, natūralus, žmogaus veiklos nepaveiktas gruntas. Kai jis pagaliau pasirodo, galima pradėti tikėti, kad kasinėjimai turi ne tik pradžią, bet ir pabaigą. Tiesa, ir įžemyje dar gali slėptis įgilintos duobės ar stulpavietės, todėl burtažodis ne visada suveikia iš pirmo karto. Pasiekus įžemį, baigiasi tik lauko darbai. Tyrimai toliau tęsiasi laboratorijose, restauratorių dirbtuvėse, dirbat su kompiuteriais ir specialistams atliekant analizes.

Per tris savaites sluoksnis po sluoksnio leidomės ne tik gilyn į žemę. Po supustyto smėliu pasiekėme itin gerai išlikusį bronzos amžiaus gyvenvietės sluoksnį, o jame – pagal terasos kraštą orientuotas pastatų liekanas, kasdienio darbo ir buities vietas, maisto likučius bei žmogaus rankų žymes medyje. Praėjo beveik trys tūkstančiai metų, tačiau kai kur užteko nuvalyti juodą nuosėdų sluoksnį, kad rąstelyje vėl išryškėtų kirvio kirtis. Tokiais momentais bronzos amžius trumpam atrodo nebe toks tolimas.